

راهبردهای پیشنهادی تحقق اقتصاد مقاومتی با تمرکز بر اجرای مدل ترکیبی

حکمرانی اسلامی و تکثر پولی: کاربردی از روش تحلیل SWOT

محمد سعید پناهی^۱، بروجردی، احمدعلی رضایی^۲

۳۶

دوره ۱۳، شماره ۴، پیاپی ۳۶
زمستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴-۲-۱۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴-۱۱-۲۱

صص: ۱۷۱-۱۴۹

شابا چاپی: ۲۳۲۲-۵۵۹۹

رتبه علمی

ب

پژوهشی، صنعت گواهی در:
JOURNALS.MSRT.IR

چکیده

تحولات اقتصادی و مالی جهانی، کشورهای اسلامی را با چالش‌های متعددی مواجه ساخته است. اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در چارچوب حکمرانی اسلامی و تکثر پولی می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی این کشورها کمک کند. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و ارائه راهبردهای پیشنهادی برای اجرای مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی، از روش تحلیل SWOT بهره گرفته است. جامعه آماری شامل ۳۰ نفر از متخصصان اقتصادی، اساتید دانشگاه و سیاست‌گذاران پولی کشورهای اسلامی منتخب در نیمه دوم سال ۲۰۲۴ بوده که داده‌ها از طریق پرسشنامه ساختاریافته گردآوری شده است. نتایج تحلیل نشان می‌دهد توسعه پیمان‌های پولی میان کشورهای اسلامی، طراحی ارزهای دیجیتال اسلامی و گسترش ابزارهای مالی اسلامی از استراتژی‌های تهاجمی مؤثر هستند. همچنین، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بانکی و دیجیتال، تنظیم قوانین مشترک و ارتقای آموزش اقتصادی به کاهش نقاط ضعف کمک می‌کند. در بخش تدافعی، ایجاد سیستم‌های مقاوم در برابر تحریم‌ها و توسعه سازوکارهای اقتصاد مقاومتی پیشنهاد شده است. در نهایت، تقویت همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای و تدوین سیاست‌های پولی پایدار برای مقابله با تهدیدها ضروری دانسته می‌شود. یافته‌ها می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاران در طراحی نظام‌های پولی مقاوم و پایدار اسلامی فراهم آورد.

واژگان کلیدی:

حکمرانی، حکمرانی اسلامی، تکثر پولی، اقتصاد مقاومتی، روش SWOT، الگوی اسلامی ایرانی

۱. استادیار دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) ms_panahi@atu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری اقتصاد اسلامی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، دانشگاه بین‌المللی المصطفی (ص)، قم، ایران

۱. مقدمه و بیان مسئله

در دنیای معاصر، اقتصاد مقاومتی به عنوان راهبرد کلیدی برای کشورهای اسلامی، به ویژه ایران، در مواجهه با تحریم‌ها و نوسانات ارزی مطرح شده است. مقام معظم رهبری^۱ (۱۳۹۰) بر نقش آن در افزایش استقلال اقتصادی تأکید داشته‌اند. این رویکرد با تقویت بنیان‌های داخلی و بهره‌گیری از منابع بومی، آسیب‌پذیری اقتصاد را کاهش می‌دهد (ایزدی و نیک‌فرجام، ۱۴۰۱؛ رحیمی، ۱۴۰۳) و برای کشورهای اسلامی در برابر چالش‌های جهانی حیاتی است (حسینی و محمودی، ۱۴۰۲).

در این راستا، حکمرانی اسلامی به عنوان یک چارچوب جامع و اصولی می‌تواند زمینه‌ساز تحقق اقتصاد مقاومتی باشد. اقتصاد مقاومتی به معنای ایجاد ساختاری پایدار و خوداتکا است که با بهره‌گیری از منابع داخلی، کاهش وابستگی به واردات و تقویت تولید ملی، اقتصاد کشور را در برابر نوسانات جهانی، تحریم‌ها و بحران‌های خارجی مقاوم می‌سازد. حکمرانی اسلامی با تکیه بر اصول اخلاقی و عدالت‌محور مانند شفافیت، مشارکت عمومی و توزیع عادلانه منابع، بستر مناسبی برای تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی فراهم می‌آورد (ملا، ۲۰۲۰؛ محسنی، ۲۰۱۸). این حکمرانی، از یک سو با ایجاد بستری مناسب برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و از سوی دیگر، با جلوگیری از فساد و رانت‌جویی، می‌تواند به‌طور مؤثری به تقویت پایداری اقتصادی و استقلال کشورها کمک کند (علی‌زاده، ۱۳۹۵؛ سلطانی و خلیلی، ۱۴۰۰). از این رو، حکمرانی اسلامی می‌تواند به عنوان یکی از ارکان کلیدی در فرآیند مقاوم‌سازی اقتصاد عمل کند.

نظام تکثر پولی، سیستمی است که در آن از چند نوع واحد پولی، شامل پول‌های ملی و محلی، به‌طور همزمان استفاده می‌شود. این نظام با تنوع‌بخشی به ابزارهای پولی و کاهش وابستگی به ارزهای مسلط جهانی، به کشورها امکان می‌دهد انعطاف‌پذیری بیشتری در سیاست‌های پولی خود داشته باشند و در عین حال شفافیت و کارایی تراکنش‌های مالی افزایش یابد. به همین دلیل، نظام تکثر پولی به عنوان یکی از ابزارهای پیشنهادی در راستای تحقق و تقویت اقتصاد مقاومتی بررسی می‌شود (آیزمن و جینجراک، ۲۰۲۱؛ بوردو و همکاران، ۲۰۲۳). نظام تکثر پولی می‌تواند از طریق بهره‌گیری از پول‌های محلی و ملی، برای کاهش وابستگی به ارزهایی همچون دلار و یورو، به تقویت اقتصاد مقاومتی کمک کند (هایک، ۱۹۷۶؛ کاتالینی، ۲۰۲۲).

اهمیت نظام تکثر پولی در اقتصاد مقاومتی از چند منظر قابل توجه است. نخست، این نظام امکان توزیع ریسک و کاهش آسیب‌پذیری کشورها در برابر نوسانات ارزی و تحریم‌های بین‌المللی را فراهم می‌آورد و بدین ترتیب ثبات اقتصادی

^۱ بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۹ مرداد ۱۳۹۰. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری. دریافت‌شده از <https://farsi.khamenei.ir>

Mollah, M.

¶Mahsani, M

§Aizenman, J., & Jinjarak, Y

♣Bordo, M. D., et al.

¶Hayek, F. A

¶Catalini, S

را افزایش می‌دهد. دوم، با ایجاد ابزارهای پولی متنوع، کشورها می‌توانند سیاست‌های مالی و اعتباری خود را با انعطاف بیشتری اجرا کرده و به نیازهای اقتصادی محلی و منطقه‌ای پاسخ دهند. سوم، بهره‌گیری از پول‌های محلی ضمن تقویت تولید و تجارت داخلی، جریان سرمایه را در داخل اقتصاد حفظ می‌کند و از خروج منابع ارزی جلوگیری می‌کند. نهایتاً، این نظام با افزایش شفافیت تراکنش‌های مالی و توزیع مسئولیت میان نهادهای مختلف، زمینه کاهش فساد و بهبود کارایی سیاست‌های پولی را فراهم می‌سازد. به‌طور کلی، اجرای نظام تکثر پولی نه تنها ابزاری عملیاتی برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی است، بلکه بستری مؤثر برای ارتقای استقلال اقتصادی، تاب‌آوری در برابر بحران‌ها و پایداری بلندمدت اقتصاد کشورها فراهم می‌کند.

با توجه به اهمیت تحقق اقتصاد مقاومتی در کشورهای اسلامی و نقش چارچوب‌های نهادی و ابزارهای مالی، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است: چگونه می‌توان با بهره‌گیری از ظرفیت‌های حکمرانی اسلامی و استفاده از نظام تکثر پولی، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را به‌طور مؤثر طراحی و اجرا کرد؟ پاسخ به این سؤال با تحلیل تعاملی میان اصول حکمرانی اسلامی و قابلیت‌های تکثر پولی، امکان ارائه راهبردهای عملیاتی برای تقویت استقلال، عدالت، شفافیت و پایداری اقتصاد را فراهم می‌آورد.

۲. ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

۱-۲. تبیین مفاهیم کلیدی حکمرانی، حکمرانی اسلامی، اقتصاد مقاومتی و تکثر پولی

- حکمرانی

حکمرانی به معنای فرآیند تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت بر سیاست‌ها و منابع عمومی برای دستیابی به اهداف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است که شامل تعامل میان دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی می‌شود. این مفهوم فراتر از مدیریت صرف است و بر شفافیت، پاسخگویی، مشارکت، عدالت و کارآمدی در اداره امور تأکید دارد. در ادبیات اقتصادی اسلامی، حکمرانی اسلامی علاوه بر اصول فوق، بر رعایت اخلاق، شریعت و ارزش‌های انسانی در تدوین سیاست‌ها و تخصیص منابع تأکید دارد و به‌عنوان بستری برای تحقق توسعه پایدار و اقتصاد مقاومتی تلقی می‌شود (کاتالینی و گانس، ۲۰۱۶).

- حکمرانی اسلامی

حکمرانی اسلامی به مجموعه‌ای از اصول، فرآیندها و ساختارهای مدیریتی اطلاق می‌شود که بر اساس آموزه‌های اسلامی و بر مبنای قرآن کریم، سنت پیامبر اسلام (ص) و سیره ائمه معصومین (ع) طراحی شده است. در این مدل حکمرانی، هدف اصلی ایجاد یک سیستم اجرایی است که ضمن رعایت ارزش‌های دینی، نظم و عدالت اجتماعی را در جامعه اسلامی برقرار کند. حکمرانی اسلامی تأکید دارد بر پیوند میان اصول دینی و سیاست‌های اجرایی در مدیریت منابع و مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. در این نظام، اداره جامعه باید مطابق با احکام الهی و اصول اخلاقی اسلامی باشد

و در آن، توجه ویژه‌ای به مسائلی همچون مسئولیت‌پذیری، شایسته‌سالاری و مشارکت مردمی وجود دارد. (نصر، ۲۰۰۶؛ اقبال و میراخور، ۲۰۱۷). این نوع حکمرانی با تأکید بر تطابق سیاست‌ها و تصمیمات اجرایی با مبانی فقهی اسلام، به دنبال تقویت انسجام اجتماعی و وحدت ملی است. از منظر حکمرانی اسلامی، باید هر سیاست اقتصادی، اجتماعی و سیاسی با اصول شریعت سازگار باشد تا در نهایت به پیشرفت جامعه و رضایت‌مندی عمومی منجر شود. در این رویکرد، حکمرانی نه تنها باید پاسخگوی نیازهای دنیوی مردم باشد بلکه باید آن‌ها را در مسیر رشد معنوی و اخلاقی نیز هدایت کند (حسینی، ۱۳۹۹؛ حسین‌پور، ۱۳۹۸).

- اقتصاد مقاومتی

در ادبیات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، اقتصاد مقاومتی به معنای افزایش تاب‌آوری و پایداری اقتصاد کشور در برابر تهدیدات خارجی، تحریم‌ها، نوسانات جهانی و ناپایداری‌های ساختاری؛ مفهومی استراتژیک است که در قالب «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» در ۲۴ بند توسط مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۲ ابلاغ شده است. در این چارچوب، اقتصاد مقاومتی مبتنی بر اصولی چون درون‌زایی، برون‌گرایی، عدالت‌محوری، مردمی‌بودن و پایداری است و بر استفاده بهینه از مزیت‌های بومی، کاهش وابستگی خارجی، توسعه تولید ملی و تقویت نقش‌آفرینی مردم در فرآیند اقتصادی تأکید می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۹، بیانات در دیدار کارآفرینان؛ خامنه‌ای، ۱۳۹۰، بیانات در دیدار دانشجویان؛ خامنه‌ای، ۱۴۰۲، بیانات در دیدار کارگران). این الگو با تکیه بر ظرفیت‌های داخلی و تعامل هدفمند با اقتصاد جهانی، بر عدالت اقتصادی، مردمی‌سازی تولید و بهره‌وری منابع تأکید دارد.

- تکثر پولی^۳

تکثر پولی به رویکردی اشاره دارد که در آن چندین نوع پول در یک اقتصاد به‌طور همزمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف از این رویکرد، کاهش وابستگی یک کشور یا منطقه به یک نوع پول واحد است که در سطح جهانی غالب است و به جای آن، تنوع در پول‌های مورد استفاده ایجاد می‌شود (بوردو و چادهوری، ۲۰۲۱). تئوری تکثر پولی الهام گرفته از اکوسیستم‌های طبیعی است، جایی که تنوع زیستی موجب پایداری و کاهش آسیب‌پذیری در برابر بحران‌ها و تغییرات می‌شود. در نظام‌های اقتصادی نیز، تنوع در ابزارهای پولی و استفاده از انواع پول‌های ملی، محلی و منطقه‌ای می‌تواند با کاهش وابستگی به یک پول خاص بین‌المللی، زمینه‌ساز تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی باشد. این تنوع ارزی، با فراهم‌سازی ظرفیت‌های جایگزین برای انجام مبادلات و تأمین مالی، می‌تواند آسیب‌پذیری اقتصاد را در برابر تحریم‌ها و نوسانات ارزی کاهش داده و در راستای بندهای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، به ویژه بندهای مرتبط با استقلال اقتصادی، استفاده از ظرفیت‌های داخلی، و کاهش وابستگی به ارز خارجی، نقش مؤثری ایفا کند. به این ترتیب، هنگامی که یک نوع پول در

Nasr, S. H.
Iqbal, M., & Mirakhor, A.
Multi-Currency System
Bordo, M. D., & Choudhri, E. U

برابر بحران‌های اقتصادی آسیب‌پذیر می‌شود، سایر ابزارهای پولی می‌توانند نقش تعدیل‌کننده را ایفا کنند و سیستم اقتصادی را از آسیب‌های شدید محافظت کنند. این مکانیزم، با کاهش تمرکز قدرت و ریسک وابستگی به یک واحد پولی خاص، زمینه را برای پاسخگویی سریع‌تر و مؤثرتر به تغییرات و بحران‌های اقتصادی فراهم می‌آورد (قوش و همکاران، ۲۰۲۰؛ دگرو، ۲۰۱۸).

۲-۲. اصول حکمرانی اسلامی در شکل‌دهی به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی

حکمرانی اسلامی به‌عنوان چارچوبی جامع و ارزش‌محور برای اداره جامعه، واجد ابعاد متعددی است که هر یک می‌تواند نقش مؤثری در طراحی، اجرا و تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ایفا کند. هرچند در ادبیات بین‌المللی حکمرانی، ابعاد مشخصی همچون مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی، اجماع‌محوری، عدالت و فراگیری، اثربخشی و کارآمدی و ثبات و جهت‌گیری راهبردی به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی حکمرانی خوب معرفی شده‌اند، اما در این پژوهش این ابعاد صرفاً به‌صورت اقتباسی و با بازتعریف مفهومی در چارچوب مبانی حکمرانی اسلامی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. به بیان دیگر، مفاهیمی نظیر مشارکت، عدالت، حاکمیت قانون و پاسخگویی در این مطالعه نه بر اساس برداشت صرفاً نهادی و سکولار، بلکه با اتکا بر اصول اسلامی از جمله رعایت حقوق الهی و انسانی، التزام به شریعت، اخلاق‌محوری و مسئولیت‌پذیری حاکمان تعریف شده‌اند. افزون بر این، برخی ابعاد نظیر رعایت قوانین و اصول شرعی و اخلاق و ارزش‌های اسلامی به‌عنوان مؤلفه‌های مستقل، به‌منظور تکمیل چارچوب حکمرانی اسلامی به مدل تحلیلی افزوده شده‌اند. بر این اساس، چارچوب مفهومی پژوهش حاضر شامل ۱۰ بعد حکمرانی اسلامی است که ضمن هم‌پوشانی اسمی با برخی ابعاد متداول حکمرانی، از حیث مبانی نظری، اهداف و کارکردها دارای تمایز مفهومی است. جدول زیر این ابعاد را معرفی کرده و نحوه ارتباط هر یک با تحقق اقتصاد مقاومتی را تبیین می‌کند:

جدول (۱). ابعاد حکمرانی اسلامی و ارتباط آن با اقتصاد مقاومتی

ارتباط با اقتصاد مقاومتی	تعریف	بعد حکمرانی
تقویت تولید داخلی، افزایش سرمایه‌گذاری و حمایت از سیاست‌های مقاومتی (بوردو و چودهری، ۲۰۲۱).	دخیل بودن مردم در تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها (غنی‌نژاد، ۱۳۹۸).	مشارکت ^۳
ایجاد بستر امن برای فعالیت‌های اقتصادی، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و توسعه ابزارهای مالی اسلامی پایدار (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۳)	وجود چارچوب‌های قانونی عادلانه، شفاف و قابل اجرا همراه با رعایت قوانین و اصول شرعی (اقبال و میراخور، ۲۰۱۷)	حاکمیت قانون ^۴

† Ghosh, A. R., Gulde, A. M., & Wolf, H. C
 ‡ De Grauwe, P
 § Participation
 ¶ Rule of Law

کاهش فساد، افزایش اعتماد عمومی و تخصیص بهینه منابع در راستای تاب‌آوری اقتصادی (سیادت و همکاران، ۱۳۹۵)	دسترسی آزاد و به‌موقع به اطلاعات و شفافیت در تصمیمات و تخصیص منابع (رحیمی، ۱۴۰۳)	شفافیت ^۱
تضمین اجرای مؤثر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و کاهش ناکارآمدی (طاهری، ۱۴۰۰).	مسئولیت‌پذیری نهادها و مدیران در برابر نتایج تصمیمات (غنی‌نژاد، ۱۳۹۸)	پاسخگویی ^۲
کاهش تعارضات اقتصادی، تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و هم‌سویی سیاست‌ها در برابر شوک‌های خارجی	تلاش برای هم‌گرایی منافع گروه‌های مختلف جامعه در فرآیند سیاست‌گذاری (دگرو، ۲۰۱۸)	اجماع محوری ^۳
کاهش شکاف طبقاتی، افزایش مشارکت عمومی و توزیع عادلانه فرصت‌ها (سروش ^۴ ، ۲۰۰۰).	رعایت حقوق الهی و انسانی، توزیع منصفانه منابع (مطهری، ۱۳۹۰).	عدالت ^۴
بهینه‌سازی منابع داخلی، افزایش بهره‌وری و کاهش وابستگی به واردات	تحقق اهداف سیاست‌ها با حداقل هزینه و استفاده بهینه از منابع (سلطانی و خلیلی، ۱۴۰۰)	اثربخشی و کارآمدی ^۵
افزایش تاب‌آوری اقتصاد، کاهش نوسانات و تقویت پایداری سیاست‌های پولی و مالی (بورردو و همکاران، ۲۰۲۰)	هماهنگی و ثبات در سیاست‌ها همراه با چشم‌انداز بلندمدت توسعه اقتصادی (اقبال و میراخور، ۲۰۱۷)	ثبات و جهت‌گیری راهبردی ^۶
ایجاد چارچوب قانونی برای ابزارهای اقتصادی مشروع و پایدار (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۳).	رعایت قوانین و اصول شرعی در تصمیم‌گیری و اجرا (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۳).	رعایت قوانین و اصول شرعی
تقویت اعتماد اجتماعی، حمایت از تولید ملی و پایداری اقتصادی (استفن و همکاران، ۲۰۲۱).	رعایت اصول اخلاقی در فرآیند حکمرانی (دگرو، ۲۰۱۸).	اخلاق و ارزش‌های اسلامی

منبع: یافته‌های پژوهش

بررسی ابعاد حکمرانی اسلامی در چارچوب پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بخشی از این ابعاد، هرچند از حیث عنوان با مؤلفه‌های متداول حکمرانی خوب هم‌پوشانی دارند، اما در این مطالعه با بازتعریف مفهومی مبتنی بر مبانی اسلامی مورد توجه قرار گرفته‌اند. در این دسته، ابعادی نظیر عدالت، شفافیت، مشارکت عمومی و پاسخگویی نقش محوری در تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کنند. عدالت، با تأکید بر رعایت حقوق الهی و انسانی، به توزیع منصفانه منابع و کاهش شکاف‌های اقتصادی منجر شده و زمینه‌ساز افزایش اعتماد اجتماعی و مشارکت گسترده مردم در فعالیت‌های اقتصادی

¹Transparency
²Accountability
³Consensus-oriented
⁴Equity & Inclusiveness
⁵Sorush, A
⁶Effectiveness & Efficiency
⁷Strategic Vision & Stability
⁸Steffen, W., Rockström, J., & Richardson, K

می‌شود. شفافیت نیز از طریق ارتقای دسترسی عمومی به اطلاعات و فرآیندهای تصمیم‌گیری، امکان نظارت همگانی، کاهش فساد و بهینه‌سازی تخصیص منابع را فراهم می‌آورد. مشارکت عمومی، افراد و گروه‌های اجتماعی را نه صرفاً به‌عنوان مصرف‌کننده، بلکه به‌عنوان کنشگران فعال اقتصادی در فرآیندهای تولید، سرمایه‌گذاری و سیاست‌گذاری دخیل کرده و بدین ترتیب اثربخشی اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را افزایش می‌دهد. پاسخگویی نیز با الزام نهادها و مدیران به پذیرش مسئولیت عملکرد خود، به ارتقای کیفیت تصمیمات، افزایش اثربخشی سیاست‌ها و تقویت پایداری و تاب‌آوری اقتصاد کمک می‌کند (کاتالینی و گانس، ۲۰۱۶؛ نارایانان و همکاران، ۲۰۱۶).

در کنار این ابعاد، برخی مؤلفه‌ها نظیر حاکمیت قانون، اثربخشی و کارآمدی و ثبات و جهت‌گیری راهبردی نیز که در ادبیات حکمرانی مطرح هستند، در چارچوب حکمرانی اسلامی با تأکید بر هماهنگی سیاست‌ها، استفاده بهینه از منابع داخلی و کاهش وابستگی اقتصادی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این ابعاد با ایجاد نظم و انسجام در سیاست‌گذاری اقتصادی، زمینه لازم برای افزایش تاب‌آوری اقتصاد در برابر نوسانات جهانی و تهدیدات خارجی را فراهم می‌کنند. افزون بر ابعاد فوق، پژوهش حاضر با هدف تکمیل چارچوب حکمرانی اسلامی، دو بعد رعایت قوانین و اصول شرعی و اخلاق و ارزش‌های اسلامی را به‌عنوان مؤلفه‌هایی مستقل و متمایز از ابعاد متداول حکمرانی به مدل تحلیلی افزوده است. این ابعاد با فراهم‌سازی بستر مشروعیت‌بخش برای استفاده از ابزارهای اقتصادی، تقویت مسئولیت‌پذیری اخلاقی در فرآیند حکمرانی و ارتقای اعتماد اجتماعی، نقش مهمی در اجرای پایدار و درون‌زای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کنند.

۳-۲. تکرر پولی به عنوان ابزاری پیشنهادی برای تقویت اقتصاد مقاومتی

سیستم تکرر پولی می‌تواند به‌طور مستقیم در تحقق اهداف بند ۱۳ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری (۱۳۹۲) نقش مهمی ایفا کند. این بند به‌طور ویژه بر «کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و ارزهای خارجی» تأکید دارد و هدف آن افزایش استقلال اقتصادی و خوداتکایی کشور است. نظام تکرر پولی با کاهش اتکا به ارزهای غالب جهانی مانند دلار و یورو، فرصت لازم برای اجرای سیاست‌های پولی مستقل و مدیریت بهتر منابع مالی را فراهم می‌کند. بدین ترتیب، تکرر پولی به‌عنوان یکی از راهکارهای عملیاتی اقتصاد مقاومتی، به کاهش آسیب‌پذیری کشور در برابر نوسانات ارزی و تحریم‌های اقتصادی کمک می‌کند و با تقویت پول‌های ملی و منطقه‌ای، زمینه را برای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و دستیابی به استقلال مالی و اقتصادی مستحکم‌تر فراهم می‌آورد (قوش و همکاران، ۲۰۲۰).

در این بین، پول ملی به‌عنوان ابزار اصلی مبادلات داخلی، نقش کلیدی در تقویت اقتصاد مقاومتی ایفا می‌کند. پول ملی به پولی اطلاق می‌شود که به‌طور رسمی توسط دولت‌ها به‌عنوان واحد پول ملی یک کشور معرفی و مورد استفاده قرار می‌گیرند. این نوع پول تحت نظارت و کنترل بانک‌های مرکزی هر کشور قرار دارند و برای انجام تمامی تراکنش‌های اقتصادی داخلی و خارجی آن کشور به کار می‌روند (حسینی، ۱۳۹۹). نخست، استفاده گسترده از پول ملی در تراکنش‌های

اقتصادی موجب تقویت حاکمیت پولی کشور شده و وابستگی به ارزهای خارجی را کاهش می‌دهد. این امر باعث می‌شود که دولت‌ها بتوانند سیاست‌های پولی و مالی را مستقل‌تر از نوسانات بازارهای جهانی تنظیم کنند (بوردو و همکاران، ۲۰۲۰؛ آبستفیلد و را روگاف، ۲۰۲۰). دوم، تکیه بر پول ملی در مبادلات داخلی، موجب افزایش تقاضا برای آن و در نتیجه تقویت ارزش آن می‌شود. این روند می‌تواند از کاهش ارزش پول ملی در برابر ارزهای خارجی جلوگیری کند و ثبات اقتصادی را افزایش دهد (آیزمن و جینجراک، ۲۰۲۱). سوم، استفاده گسترده از پول ملی آثار مثبتی بر تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی دارد. زمانی که کسب‌وکارها و صنایع داخلی معاملات خود را با پول ملی انجام دهند، نیاز به ارزهای خارجی کاهش یافته و وابستگی به واردات کاسته می‌شود. این روند منجر به تقویت تولید ملی، حمایت از اشتغال داخلی و حرکت در مسیر کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی در برابر فشارهای خارجی می‌شود (قوش و همکاران، ۲۰۲۰؛ راگوف، ۲۰۲۲). در نهایت، تقویت پول ملی با اجرای سیاست‌های پولی مناسب و کاهش وابستگی به دلار یا سایر ارزهای خارجی، موجب افزایش اعتماد عمومی به سیستم مالی داخلی می‌شود. این اعتماد، مانع از فرار سرمایه و ایجاد بحران‌های مالی ناشی از تلاطمات ارزی خواهد شد (میشکین، ۲۰۱۹؛ بوردو و چادهوری، ۲۰۲۱).

استفاده از پول‌های منطقه‌ای نیز می‌تواند در چارچوب تحقق اقتصاد مقاومتی، به‌ویژه در راستای بندهای مرتبط با «کاهش وابستگی به ارز خارجی» و «گسترش همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی» مؤثر واقع شود. این نوع پول‌ها با کاهش نیاز به ارزهای بین‌المللی مانند دلار و یورو در مبادلات تجاری میان کشورهای هم‌پیمان، امکان انجام معاملات را در بسترهایی مستقل از نظام مالی سلطه‌فراهم می‌کنند. چنین سازوکاری می‌تواند اثرات نوسانات ارزهای مسلط جهانی و تحریم‌های اقتصادی را محدود کرده و زمینه را برای تقویت استقلال اقتصادی کشور، که در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مورد تأکید قرار گرفته، فراهم آورد (بوردو و چادهوری، ۲۰۲۱؛ آبستفیلد و راگوف، ۲۰۲۰). مکانیسم دیگر، تقویت همگرایی اقتصادی میان کشورهای استفاده‌کننده از پول منطقه‌ای است. این همگرایی از طریق ایجاد یک بازار مالی مشترک، افزایش همکاری‌های بانکی و امکان تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی درون منطقه‌ای تحقق می‌یابد (دگرو، ۲۰۱۸؛ آیزمن و جینجراک، ۲۰۲۱).

در نهایت، پول‌های محلی، واحدهای پولی هستند که در سطح جغرافیایی محدود یا میان گروه‌های خاصی از افراد یا جوامع برای تسهیل تبادلات اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گیرند. این نوع پول‌ها معمولاً به منظور مقابله با مشکلات اقتصادی مانند تورم، بحران‌های ارزی یا برای حمایت از تولید و مصرف محلی ایجاد می‌شوند (مولاه، ۲۰۲۰). استفاده از پول‌های محلی یا مکمل در کنار پول‌های ملی و منطقه‌ای^۳ به کشورها این امکان را می‌دهد که نیازهای تجاری و مالی خود

Obstfeld, M., & Rogoff, K
Mishkin, F. S.

^۳ پول منطقه‌ای به پول‌هایی اطلاق می‌شود که در سطح یک منطقه خاص یا اتحادیه اقتصادی مشترک (مثلاً پول یورو در اتحادیه اروپا) مورد استفاده قرار

را بدون اتکا به ارزهای بین‌المللی تأمین کنند. این سیاست جریان سرمایه را در داخل کشور تقویت کرده و از خروج منابع ارزی به دلیل وابستگی به دلار جلوگیری می‌کند (بوردو و چادهوری، ۲۰۲۱؛ راگوف، ۲۰۲۲).

نمونه‌های متعددی از کشورها وجود دارند که با به‌کارگیری نظام‌های تکثر پولی توانسته‌اند رشد اقتصادی و تاب‌آوری مالی خود را ارتقا دهند. برای مثال، سوئیس با استفاده از فرانک سوئیس به‌عنوان پول ملی و همچنین ابزارهای مالی منطقه‌ای و محلی در قالب کارتهای اعتباری و واحدهای مبادلات محلی (WIR) توانسته است در طول بحران‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری و تولید داخلی را حفظ کند و ثبات اقتصادی را افزایش دهد. همچنین در اروپای غربی، کشورهای عضو اتحادیه اروپا با اجرای یورو به‌عنوان پول منطقه‌ای در کنار پول‌های ملی تا پیش از عضویت، توانستند تعاملات تجاری و سرمایه‌گذاری میان کشورها را تسهیل کرده و رشد اقتصادی خود را ارتقا دهند. در ژاپن و برخی کشورهای آفریقایی نیز استفاده از واحدهای پول محلی در کنار پول ملی، به ویژه در دوره‌هایی که تورم یا بحران ارزی وجود داشت، باعث تقویت اقتصاد محلی، حفظ ارزش تولیدات داخلی و کاهش وابستگی به ارزهای خارجی شده است. این نمونه‌ها نشان می‌دهند که به‌کارگیری نظام‌های تکثر پولی، ضمن افزایش انعطاف‌پذیری اقتصادی، می‌تواند ابزاری مؤثر برای تحقق توسعه پایدار و مقاوم‌سازی اقتصاد ملی و منطقه‌ای باشد (میشکین، ۲۰۱۹؛ آبستفیلد و راگوف، ۲۰۲۰).

۴-۲. تعامل نظام تکثر پولی با حکمرانی اسلامی

نظام تکثر پولی در چارچوب حکمرانی اسلامی، ساختاری پیچیده و چندبعدی است که انواع پول‌ها (ملی، محلی، منطقه‌ای) را در تعامل با اصول شریعت، عدالت، شفافیت و مشارکت عمومی به کار می‌گیرد. این نظام با ایجاد سازوکارهای متنوع اقتصادی و نظارتی، می‌تواند استقلال، تاب‌آوری و پایداری اقتصاد ملی را تقویت کرده و امکان مقابله با بحران‌ها و وابستگی به ارزهای خارجی را فراهم کند. جدول زیر ابعاد کلیدی تعامل بین نظام تکثر پولی و حکمرانی اسلامی را نشان می‌دهد:

جدول (۲). تعامل نظام تکثر پولی با حکمرانی اسلامی

بعد / محور تعامل	توضیح	اثر بر اقتصاد مقاومتی	مکانیسم‌ها / ابزارها	منابع
استقلال اقتصادی	کاهش وابستگی به ارزهای خارجی و سلطه پولی خارجی	تقویت تاب‌آوری اقتصاد و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌ها و شوک‌های ارزی	استفاده همزمان از پول‌های ملی، محلی و منطقه‌ای، طراحی سیاست‌های پولی منطقه‌ای	(مولاه، ۲۰۲۰)
عدالت در مبادلات	رعایت توزیع منصفانه منابع و	کاهش نابرابری‌ها، افزایش مشارکت عمومی	تخصیص عادلانه منابع، تقسیم منصفانه سود در	(ابراهیم‌پور، ۱۴۰۲؛ نصر، ۲۰۰۶)

Wirtschaftsring

	ابزارهای مالی اسلامی (مضاربه، مشارکت)		فرصت‌های اقتصادی	
(کاتالینی، ۲۰۲۲؛ قرآن (بقره: ۲۸۳))	توسعه سامانه‌های نظارتی، انتشار اطلاعات اقتصادی، توزیع مسئولیت بین نهادهای مختلف	کاهش فساد، افزایش اعتماد عمومی و کارآمدی سیستم	شفاف‌سازی تصمیمات و تراکنش‌ها و توزیع قدرت نظارتی	شفافیت و پاسخگویی
(مولا، ۲۰۲۰؛ کاتالینی، ۲۰۲۲)	مشارکت در بازارهای محلی، تصمیم‌گیری‌های مالی و تخصیص منابع	افزایش سرمایه‌گذاری داخلی، تقویت تولید ملی، حمایت از سیاست‌های مقاومتی	دخیل کردن مردم در تصمیم‌گیری‌ها و فرآیندهای اقتصادی	مشارکت عمومی
(حسینی، ۱۳۹۹؛ ابراهیم‌پور، ۱۴۰۲)	کنترل حلال بودن واحدهای پولی، نظارت فقهی و مالی بر تراکنش‌ها	تضمین مشروعیت اقتصادی و عدالت مالی	حذف بهره، جلوگیری از معاملات ربوی و غیرشرعی	رعایت اصول فقهی و شرعی
(حسینی، ۱۳۹۹؛ نصر، ۲۰۰۶)	طراحی قراردادهای و سازوکارهای پولی متناسب با احکام شریعت	افزایش عدالت اقتصادی و بازدهی عادلانه سرمایه	استفاده از مضاربه، مشارکت، مناقصه و سایر قراردادهای شرعی	ابزارهای مالی اسلامی
(مولا، ۲۰۲۰)	تنظیم بازارهای داخلی، مدیریت منابع مالی و تنوع واحدهای پولی	کاهش نوسانات داخلی، تقویت تاب‌آوری اقتصاد	ایجاد نظام پولی منعطف با چند واحد پولی	تقویت ثبات و سازوکارهای داخلی
(ابراهیم‌پور، ۱۴۰۲؛ مولا، ۲۰۲۰)	طراحی سیاست‌های پولی و مالی متکثر، ادغام با سیاست‌های کلان اقتصادی	تحقق رشد درون‌زا، پایداری و استقلال اقتصادی	هماهنگی سیاست‌های پولی با اهداف کلان اقتصاد مقاومتی	همسویی با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی

منبع: یافته‌های پژوهش

بررسی ابعاد جدول نشان می‌دهد که نظام تکثر پولی و حکمرانی اسلامی به شکل مکمل عمل می‌کنند و اثرات متقابل آن‌ها بر اقتصاد مقاومتی چندلایه است. ابعاد اصلی مانند استقلال اقتصادی، عدالت، شفافیت و مشارکت عمومی به‌طور

مستقیم بر تاب‌آوری و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد اثرگذارند. استقلال اقتصادی با کاهش وابستگی به ارزهای خارجی و ایجاد ظرفیت مبادلات داخلی، امکان مقابله با تحریم‌ها و بحران‌های ارزی را فراهم می‌کند. عدالت و ابزارهای مالی اسلامی، با تضمین توزیع عادلانه منابع و سود، پایه‌های مشروعیت اقتصادی و اعتماد عمومی را تقویت می‌کنند. شفافیت و پاسخگویی، با ایجاد نظارت عمومی و توزیع قدرت بین نهادهای متعدد پولی، فساد و سوءاستفاده از قدرت را کاهش می‌دهند، در حالی که مشارکت عمومی موجب تقویت سرمایه‌گذاری و تولید داخلی می‌شود.

ابعاد تکمیلی مانند رعایت اصول فقهی، ابزارهای مالی اسلامی، تقویت ثبات و همسویی با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نقش پشتیبان و تکمیلی دارند؛ این موارد ضمن تضمین مشروعیت و عدالت مالی، فرآیندهای اقتصادی را همسو با اهداف کلان مقاوم‌سازی اقتصاد هدایت می‌کنند. در مجموع، ترکیب نظام تکثر پولی با حکمرانی اسلامی چارچوبی منسجم، پایدار و مقاوم برای اقتصاد ملی ایجاد می‌کند که ضمن کاهش وابستگی به نظام‌های پولی سلطه‌گر، شفافیت، عدالت و مشارکت عمومی را تقویت کرده و امکان تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی را فراهم می‌آورد.

۵-۲. پیشینه پژوهش

در مطالعات فارسی، پژوهش‌های متعددی به بررسی ابعاد حکمرانی اسلامی، ساختارهای پولی و راهبردهای اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند که نتایج آن‌ها دلالت‌های سیاستی مشخصی را ارائه می‌دهد. علی‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش «حکمرانی اسلامی و ثبات اقتصادی کشورهای اسلامی» نشان دادند که به‌کارگیری مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی، به‌ویژه عدالت و شفافیت نهادی، منجر به کاهش نابرابری‌های اقتصادی و افزایش ثبات کلان اقتصادی در کشورهای اسلامی می‌شود؛ به‌گونه‌ای که این مؤلفه‌ها نقش تعدیل‌کننده در دوره‌های بی‌ثباتی اقتصادی ایفا می‌کنند. فرهادی و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیق «تأثیر تکثر پولی بر تاب‌آوری اقتصادی» به این نتیجه رسیدند که استفاده هم‌زمان از ابزارهای پولی متنوع، از جمله پول‌های ملی و سازوکارهای پولی مکمل، موجب افزایش انعطاف‌پذیری نظام پولی و کاهش شدت انتقال شوک‌های خارجی به اقتصاد می‌شود. مرادی (۱۴۰۰) در پژوهش «نقش ارزهای دیجیتال در مقاوم‌سازی اقتصاد کشورهای اسلامی» نشان داد که ارزهای دیجیتال، در صورت طراحی منطبق با موازین اسلامی و نظارت حاکمیتی، می‌توانند ابزاری مؤثر برای دور زدن محدودیت‌های مالی بین‌المللی و تقویت تاب‌آوری اقتصادی در شرایط بحران باشند. همچنین، طاهری (۱۳۹۳) در تحقیق «حکمرانی اسلامی و بحران‌های اقتصادی» به این نتیجه رسید که کشورهایی که در سیاست‌گذاری اقتصادی خود از اصول حکمرانی اسلامی، به‌ویژه پاسخگویی و شفافیت، بهره گرفته‌اند، توانسته‌اند شدت و دامنه اثرات بحران‌های اقتصادی را کاهش دهند. حسین‌پور (۱۳۹۸) نیز در پژوهش «بررسی تکثر پولی در کشورهای در حال توسعه» نشان داد که تنوع در ساختار پولی و کاهش وابستگی به یک ارز مسلط، منجر به افزایش تاب‌آوری مالی و کاهش ریسک بحران‌های ارزی می‌شود. در نهایت، نتایج پژوهش‌های ایزد و نیک‌فرجام (۱۴۰۱) و حسینی و محمودی (۱۴۰۲) حاکی از آن است

که ترکیب حکمرانی اسلامی با نظام‌های پولی چندگانه، به‌ویژه در شرایط تحریم و فشارهای خارجی، می‌تواند به تقویت استقلال پولی، افزایش پایداری اقتصادی و بهبود کارایی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی منجر شود.

در پژوهش‌های بین‌المللی، استفاده از سیستم‌های پولی چندگانه برای تقویت سیستم اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است. بوردو و چادهوری^۱ (۲۰۲۱) در تحقیق «سیستم‌های پولی چندگانه و کاهش وابستگی به پول غالب» نشان داده‌اند که سیستم‌های پولی چندگانه می‌توانند وابستگی به یک پول غالب را کاهش دهند. میشکین^۲ (۲۰۱۹) و دی‌گریو^۳ (۲۰۱۸) در مطالعات خود به نقش سیستم‌های پولی چندگانه در بهبود ثبات اقتصادی و تقویت استقلال اقتصادی پرداختند. کاتالینی و گانس^۴ (۲۰۱۶) و نارایانان و همکاران^۵ (۲۰۱۶) ارزهای دیجیتال را به‌عنوان ابزاری برای مقابله با بحران‌های اقتصادی جهانی مطرح کرده‌اند. همچنین، پژوهش‌های آبستفیلد و راگوف^۶ (۲۰۲۰) و بوردو و همکاران^۷ (۲۰۲۰) نشان داده‌اند که سیستم‌های پولی مکمل می‌توانند به تثبیت اقتصادهای بحران‌زده کمک کنند. پژوهش‌های جدیدتر مانند بوردو و همکاران^۸ (۲۰۲۳) تأکید دارند که استفاده از سیستم‌های پولی چندگانه می‌تواند در کاهش وابستگی کشورهای در حال توسعه به نظام‌های مالی جهانی و کنترل آثار ناشی از نوسانات بین‌المللی مؤثر باشد. این نتایج می‌تواند در تطابق با بندهای مختلف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، به‌ویژه بندهای ناظر بر تقویت استقلال اقتصادی، استفاده از ظرفیت‌های پولی منطقه‌ای و مقابله با آسیب‌پذیری در برابر تکانه‌های خارجی، مورد استفاده و تفسیر قرار گیرد.

مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد که برخلاف پژوهش‌های پیشین که عمدتاً به تحلیل تکثر پولی از بعد اقتصادی و کاربردهای آن در مقابل بحران‌ها پرداخته‌اند، این مقاله به‌ویژه بر اصول حکمرانی اسلامی مانند عدالت، شفافیت، و تعامل با مردم تأکید دارد و این اصول را به‌عنوان بستر مناسبی برای پیاده‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی معرفی می‌کند. نوآوری اصلی مقاله در ترکیب این دو حوزه (حکمرانی اسلامی و تکثر پولی) است که به‌عنوان راهکاری برای کاهش وابستگی به سیستم‌های مالی خارجی و تقویت استقلال اقتصادی کشورهای اسلامی مطرح می‌شود. این رویکرد، برخلاف تحقیقات قبلی که عمدتاً مبتنی بر چارچوب‌های نظری صرف بودند، تلاش می‌کند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی و تنوع‌بخشی به ابزارهای پولی، زمینه تحقق برخی از اهداف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را فراهم آورد؛ از جمله کاهش وابستگی به نظام‌های پولی مسلط، استفاده از قابلیت‌های بومی در طراحی سازوکارهای مالی، و افزایش قابلیت انطباق اقتصاد ملی با تحولات جهانی بر پایه اصول اقتصاد مقاومتی.

^۱Bordo, M. D., & Choudhri, E. U

^۲Mishkin, F. S.

^۳De Grauwe, P

^۴Catalini, C., & Gans, J. S

^۵Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Shamir, A.

^۶Obstfeld, M., & Rogoff, K.

^۷Bordo, M. D., et al.

^۸Bordo, M. D., et al.

۳. روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از رویکرد آمیخته بهره می‌برد. بدین معنا که در مرحله نخست، با استفاده از روش‌های کیفی شامل بررسی اسناد، مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با خبرگان، مفاهیم و ابعاد حکمرانی اسلامی و نظام تکثر پولی تبیین و چارچوب مفهومی پژوهش استخراج شد. در مرحله دوم، به منظور تحلیل و اولویت‌بندی راهبردها، از داده‌های کمی حاصل از پرسشنامه خبرگان و روش تحلیل SWOT استفاده گردید. بدین ترتیب، نتایج بخش کیفی مبنای طراحی بخش کمی قرار گرفته و تلفیق داده‌های کیفی و کمی به صورت هدفمند و منسجم انجام شده است.

داده‌های پژوهش شامل منابع کتابخانه‌ای و میدانی است؛ داده‌های کتابخانه‌ای از مقالات علمی، گزارش‌های بانک‌های مرکزی کشورهای اسلامی و مطالعات پیشین استخراج شد و داده‌های میدانی شامل پرسشنامه و مصاحبه با متخصصان اقتصادی، اساتید دانشگاه و سیاست‌گذاران پولی کشورهای اسلامی بوده است.

جامعه آماری این تحقیق شامل کشورهای اسلامی عضو سازمان همکاری اسلامی (OIC) است که دارای چالش‌های اقتصادی مشابهی همچون وابستگی به ارزهای خارجی، تحریم‌های اقتصادی و نوسانات بازارهای مالی هستند. این کشورها به دلیل دارا بودن ویژگی‌های زیر انتخاب شده‌اند:

۱. ایران: تجربه توسعه ابزارهای مالی اسلامی و مقاومت در برابر تحریم‌ها؛
۲. ترکیه: سیاست‌های پولی متنوع و سابقه همکاری‌های اقتصادی درون منطقه‌ای؛
۳. مالزی: یکی از پیشروان نظام‌های مالی اسلامی و استفاده از پول‌های مکمل؛
۴. اندونزی: پیشرفت در حوزه ارزهای دیجیتال اسلامی و توسعه بانکداری اسلامی؛
۵. عربستان: تأثیرگذاری بر سیاست‌های اقتصادی کشورهای اسلامی و استفاده از ابزارهای مالی شرعی؛
۶. امارات: توسعه بازارهای مالی اسلامی و پیشرفت در فناوری‌های فین تک اسلامی؛
۷. پاکستان: سیاست‌های اقتصادی مبتنی بر بانکداری اسلامی و پول‌های محلی؛
۸. مصر: اصلاحات اقتصادی و نقش فعال در بانکداری اسلامی؛
۹. نیجریه: اجرای سیستم‌های پولی جایگزین و تعامل با اقتصاد جهانی؛
۱۰. قطر: توسعه ارزهای دیجیتال و سیاست‌های پولی منطقه‌ای.

نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شده است و ۳۰ متخصص از ۱۰ کشور منتخب انتخاب شدند (که شامل ۱۰ استاد دانشگاه متخصص در حوزه بانکداری اسلامی و سیاست‌های پولی؛ ۱۰ کارشناس ارشد بانک‌های مرکزی و ۱۰ سیاست‌گذار اقتصادی یا تحلیلگر مؤسسات مالی اسلامی بوده‌اند). معیارهای انتخاب متخصصان شامل موارد زیر بوده است:

- داشتن حداقل ۱۰ سال سابقه فعالیت علمی یا اجرایی در حوزه سیاست‌های پولی، اقتصاد مقاومتی یا حکمرانی اسلامی.
- انتشار مقالات یا گزارش‌های تخصصی در زمینه بانکداری اسلامی، تکثر پولی، یا سیاست‌های اقتصادی کشورهای اسلامی.

– اشتغال در دانشگاه‌ها، بانک‌های مرکزی، یا نهادهای مالی اسلامی کشورهای مورد مطالعه.

برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه ساختاریافته و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. پرسشنامه شامل ۱۵ سؤال بسته و ۵ سؤال باز درباره نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مدل حکمرانی اسلامی و تکثر پولی بود و از طریق ایمیل و پلتفرم‌های آنلاین در اختیار پاسخ‌دهندگان قرار گرفت که ۲۵ نفر (۸۳ درصد) آن را تکمیل کردند. همچنین، ۱۰ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با متخصصان کلیدی، هر یک به مدت ۳۰ تا ۴۵ دقیقه، به صورت حضوری یا از طریق ویدئوکنفرانس انجام شد. برای بررسی روایی محتوایی ابزارهای کمی، پرسشنامه توسط سه استاد دانشگاه و دو کارشناس ارشد بانکداری اسلامی مورد بازبینی و تأیید قرار گرفت و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد که مقدار ۰٫۸۲ به دست آمد و بیانگر پایایی مناسب ابزار است. در بخش کیفی پژوهش، به منظور اطمینان از اعتمادپذیری داده‌ها، از معیارهای اعتبار، قابلیت اتکاپذیری، قابلیت انتقال و تأییدپذیری استفاده شد. بدین منظور، سؤالات مصاحبه پیش از اجرا توسط خبرگان بازبینی شد، مصاحبه‌ها تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت و نتایج اولیه مصاحبه‌ها توسط برخی مشارکت‌کنندگان مورد بازبینی قرار گرفت. همچنین، برای افزایش تأییدپذیری یافته‌ها، از هم‌سوسازی داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها با نتایج پرسشنامه و مطالعات اسنادی استفاده شد.

داده‌های جمع‌آوری شده از پرسشنامه با تحلیل آماری توصیفی و داده‌های مصاحبه با تحلیل محتوای کیفی و کدگذاری بررسی شدند و نتایج به استخراج عوامل SWOT و تدوین راهبردهای پیشنهادی کمک کردند. بازه زمانی تحقیق نیمه دوم سال ۲۰۲۴ بوده است تا تحولات اقتصادی جهانی، افزایش تحریم‌ها و بحران‌های مالی ناشی از بیماری کرونا لحاظ گردد، زیرا بسیاری از کشورهای اسلامی در این دوره سیاست‌های جدیدی برای تقویت استقلال اقتصادی خود اتخاذ کردند (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۳؛ سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۳).

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

به منظور ارائه تصویری جامع و قابل فهم از مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی، لازم است داده‌های گردآوری شده از منابع کتابخانه‌ای، گزارش‌های اقتصادی، پرسشنامه‌ها و مصاحبه‌ها، پیش از نتیجه‌گیری نهایی، در قالب یک ماتریس SWOT تحلیل شوند. این ماتریس، نقاط قوت و ضعف داخلی مدل و فرصت‌ها و تهدیدهای خارجی آن را به صورت یکپارچه نمایش می‌دهد و امکان شناسایی اولویت‌ها و راهبردهای عملیاتی را فراهم می‌کند:

جدول (۳). تحلیل داده‌ها بر اساس ماتریس SWOT مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی

نوع عامل	عامل/شاخص	توضیح	داده‌های میدانی/شواهد	منابع
نقاط قوت (S)	انطباق با اصول شریعت و پذیرش بالای عمومی	استفاده از ارزش‌های اسلامی و مدل‌های مبتنی بر حکمرانی اسلامی موجب افزایش اعتماد عمومی و مشارکت اقتصادی می‌شود	۷۸٪ از پاسخ‌دهندگان موافق	مُلاه (۲۰۲۰)، محسنی (۲۰۱۸)

علی‌زاده (۱۳۹۵)، سلطانی و خلیلی (۱۴۰۰)	۶۵٪ از متخصصان اقتصادی موافق	بهره‌گیری از پول‌های جایگزین و سیستم‌های مبادله بین‌منطقه‌ای موجب کاهش وابستگی به نظام‌های مالی غربی می‌شود	کاهش وابستگی به ارزهای غالب جهانی و تحریم‌ها	
حسینی و محمودی (۱۴۰۲)	۷۲٪ موافق	ایجاد نظام پولی مشترک میان کشورهای اسلامی، قدرت اقتصادی و همکاری منطقه‌ای را تقویت می‌کند	تقویت همگرایی اقتصادی میان کشورهای اسلامی	
هایک (۱۹۷۶)، کاتالینی (۲۰۲۲)	۶۸٪ موافق	مدل‌های تکثر پولی امکان اعمال سیاست‌های پولی مستقل را افزایش می‌دهند	افزایش انعطاف‌پذیری سیاست‌های پولی	
بوردو و همکاران (۲۰۲۳)	۶۲٪ موافق	استفاده از ارزهای مکمل و ابزارهای پولی اسلامی اثرات منفی بحران‌های بین‌المللی را کاهش می‌دهد	کاهش آسیب‌پذیری در برابر بحران‌های اقتصادی جهانی	
نارایانان و همکاران (۲۰۱۶)	۷۵٪ از پاسخ‌دهندگان	نظام بانکی کشورهای اسلامی هنوز توانایی اجرای سیستم‌های چندارزی و پول‌های دیجیتال اسلامی را ندارد	کمبود زیرساخت‌های بانکی برای اجرای تکثر پولی	نقاط ضعف (W)
بوردو و چادهوری (۲۰۲۱)	۶۸٪ موافق	نبود انسجام در سیاست‌های پولی مانع اجرای موفق تکثر پولی می‌شود	عدم هماهنگی سیاست‌های پولی بین کشورهای اسلامی	
میشکین (۲۰۱۹)، دی‌گریو (۲۰۱۸)	۷۱٪ موافق	پذیرش پول‌های محلی در تجارت بین‌المللی بدون سیستم تثبیت نرخ ارز دشوار است	ریسک نوسانات ارزش پول‌های محلی	
حسینی (۱۳۹۹)، محسنی (۲۰۱۸)	۶۴٪ موافق	ابزارهای مالی اسلامی و ارزهای مکمل بدون اصلاح قوانین نمی‌توانند به‌درستی اجرا شوند	نیاز به اصلاح نظام‌های حقوقی و مالی	
سلطانی و خلیلی (۱۴۰۰)	۷۳٪ موافق	کشورهای اسلامی تمایل دارند وابستگی اقتصادی به دلار را کاهش دهند	کاهش وابستگی به دلار	
				فرصت‌ها (O)

همکاری با نهادهای مالی اسلامی	همکاری با بانک توسعه اسلامی و سایر نهادهای مالی می‌تواند موفقیت مدل تکثر پولی را افزایش دهد	۶۹٪ موافق	رحیمی (۱۴۰۳)
رشد فناوری‌های دیجیتال و ارزشهای دیجیتال اسلامی	فناوری بلاک‌چین و ارزشهای دیجیتال اسلامی امکان پیاده‌سازی عملی مدل تکثر پولی را فراهم می‌کنند	۷۵٪ موافق	مرادی (۱۴۰۰)
افزایش تجارت درون منطقه‌ای	توسعه تجارت میان کشورهای اسلامی فرصت مناسبی برای موفقیت مدل تکثر پولی فراهم می‌کند	۶۷٪ موافق	طاهری (۱۳۹۳)
تحریم‌های اقتصادی	محدودیت در تبادل مالی و پذیرش پول‌های منطقه‌ای	۷۱٪ موافق	ایزدی و نیک‌فرجام (۱۴۰۱)
سلطه ارزهای جهانی (دلار و یورو)	رقابت با ارزهای پر قدرت جهانی پذیرش پول‌های محلی را محدود می‌کند	۶۸٪ موافق	بوردو و چادهوری (۲۰۲۱)
عدم تمایل برخی کشورهای اسلامی به مشارکت	نبود انسجام و همکاری منطقه‌ای در سیاست‌های پولی	۶۵٪ موافق	علی‌زاده (۱۳۹۵)
بی‌ثباتی اقتصادی در برخی کشورهای اسلامی	کاهش اعتماد عمومی به پول‌های مکمل و نوسانات اقتصادی داخلی	۷۰٪ موافق	سلطانی و خلیلی (۱۴۰۰)

منبع: یافته‌های پژوهش

برای روشن شدن جایگاه مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی در تحقق اقتصاد مقاومتی، ابتدا داده‌های گردآوری شده از منابع کتابخانه‌ای و میدانی در قالب ماتریس SWOT سازماندهی شده است. این جدول به‌طور سیستماتیک نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مدل را نمایش می‌دهد و مبنای مناسبی برای تحلیل عمیق و تدوین راهبردهای عملیاتی فراهم می‌کند. در ادامه، هر یک از این چهار بخش مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد تا پیامدهای اجرایی مدل برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران روشن شود

- تحلیل نقاط قوت (Strengths)

نقاط قوت مدل حکمرانی اسلامی و تکثر پولی نشان می‌دهد که این مدل از بستر قوی اخلاقی، قانونی و اقتصادی برخوردار است. انطباق با اصول شریعت و پذیرش عمومی بالا موجب اعتماد مردم و افزایش مشارکت اقتصادی می‌شود و از نظر اجتماعی و فرهنگی یک سرمایه ارزشمند برای پیاده‌سازی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی فراهم می‌کند. کاهش

وابستگی به ارزهای غالب جهانی و مقابله با اثرات تحریم‌ها نشان می‌دهد که این مدل توانایی ایجاد خودتکایی نسبی در اقتصاد کشورهای اسلامی را دارد. همچنین تقویت همگرایی اقتصادی میان کشورهای اسلامی و افزایش انعطاف‌پذیری سیاست‌های پولی، قابلیت مقابله با بحران‌های مالی و افزایش استقلال اقتصادی را فراهم می‌کند. این نقاط قوت، فرصت مناسبی برای به‌کارگیری سیاست‌های تهاجمی (SO) فراهم کرده و می‌تواند به اجرای موفق مدل در شرایط بین‌المللی و منطقه‌ای کمک کند.

- تحلیل نقاط ضعف (Weaknesses)

با وجود مزایای متعدد، مدل با چالش‌های داخلی قابل توجهی مواجه است. کمبود زیرساخت‌های بانکی و فقدان سامانه‌های پیشرفته برای اجرای تکثیر پولی، بزرگ‌ترین مانع عملیاتی محسوب می‌شود و بدون سرمایه‌گذاری و به‌روزرسانی سیستم‌ها، پذیرش پول‌های جایگزین و دیجیتال محدود خواهد بود. عدم هماهنگی سیاست‌های پولی میان کشورهای اسلامی و نیاز به اصلاح نظام‌های حقوقی و مالی، نشان می‌دهد که انسجام نهادی و قانونی فعلی کافی نیست و می‌تواند اجرای موفق مدل را به تأخیر بیندازد. همچنین ریسک نوسانات ارزش پول‌های محلی بدون وجود مکانیزم‌های تثبیت نرخ، می‌تواند اعتماد عمومی و مشارکت اقتصادی را کاهش دهد. این ضعف‌ها اهمیت تدوین راهبردهای رقابتی (WO) را مشخص می‌کند، تا با بهره‌گیری از فرصت‌های موجود، این موانع کاهش یافته و ظرفیت‌های مدل تقویت شوند.

- تحلیل فرصت‌ها (Opportunities)

فرصت‌های خارجی موجود، زمینه مناسبی برای توسعه و تقویت مدل حکمرانی اسلامی و تکثیر پولی فراهم می‌کنند. کاهش وابستگی کشورهای اسلامی به دلار و تمایل به همکاری با نهادهای مالی اسلامی می‌تواند توان اجرای مدل را افزایش دهد. رشد فناوری‌های دیجیتال و توسعه ارزهای دیجیتال اسلامی، امکان ایجاد ابزارهای پولی نوین و تسهیل تراکنش‌ها را فراهم کرده و انعطاف‌پذیری بیشتری در سیاست‌های پولی ایجاد می‌کند. همچنین افزایش تجارت درون‌منطقه‌ای، فرصت بهره‌گیری از پول‌های محلی و تقویت همگرایی اقتصادی را فراهم می‌کند. این فرصت‌ها می‌توانند با استفاده از نقاط قوت موجود، راهبردهای تهاجمی (SO) و رقابتی (WO) را تقویت کرده و به تقویت اقتصاد مقاومتی کشورهای اسلامی کمک کنند.

- تحلیل تهدیدها (Threats)

تهدیدهای خارجی مدل، عمدتاً شامل فشارهای بین‌المللی و نوسانات اقتصادی هستند که می‌توانند مانع اجرای موفق تکثیر پولی شوند. تحریم‌های اقتصادی، سلطه ارزهای جهانی، نبود انسجام میان کشورهای اسلامی و بی‌ثباتی اقتصادی داخلی، از جمله مهم‌ترین چالش‌های خارجی هستند که می‌توانند اعتماد عمومی و پذیرش پول‌های مکمل را کاهش دهند. این تهدیدها نشان می‌دهد که برای اجرای موفق مدل، طراحی سیستم‌های مقاوم در برابر تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی، همکاری منطقه‌ای و ایجاد مکانیسم‌های مالی شفاف و پایدار ضروری است. استفاده از نقاط قوت موجود برای مقابله با

این تهدیدها، مبنای راهبردهای تدافعی (ST) و راهبردهای بقا (WT) خواهد بود تا ثبات و پایداری اقتصادی کشورهای اسلامی تضمین شود.

پس از شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مرتبط با مدل حکمرانی اسلامی و تکثر پولی، مرحله بعدی تدوین راهبردهای مناسب برای اجرای موفق این مدل است. برای این منظور، از ماتریس SWOT استفاده شده است که به سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کمک می‌کند راهبردهای کارآمدی را برای به‌کارگیری مزایای این مدل و کاهش چالش‌های آن طراحی کنند.

ماتریس SWOT چهار نوع راهبرد اصلی را ارائه می‌دهد:

- ۱) راهبردهای SO (تهاجمی): که با استفاده از نقاط قوت برای بهره‌گیری از فرصت‌ها طراحی شده‌اند.
- ۲) راهبردهای WO (رقابتی): که تلاش می‌کنند با استفاده از فرصت‌ها، نقاط ضعف را کاهش دهند.
- ۳) راهبردهای ST (تدافعی): که بر استفاده از نقاط قوت برای مقابله با تهدیدها تمرکز دارند.
- ۴) راهبردهای WT (بقا): که هدف آن‌ها کاهش نقاط ضعف و مقابله با تهدیدها است.

در ادامه، راهبردهای پیشنهادی بر اساس این چارچوب ارائه می‌شوند:

جدول (۴). راهبردهای پیشنهادی برای اجرای مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی بر اساس تحلیل SWOT

توضیحات	استراتژی
توسعه پیمان‌های پولی میان کشورهای اسلامی، طراحی ارزشهای دیجیتال اسلامی، افزایش استفاده از ابزارهای مالی اسلامی (مانند صکوک و قرض الحسنه).	SO (تهاجمی - استفاده از نقاط قوت برای بهره‌گیری از فرصت‌ها)
سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بانکی و دیجیتال، تنظیم قوانین مشترک برای مدیریت پول‌های منطقه‌ای، آموزش و فرهنگ‌سازی اقتصادی.	WO (رقابتی - کاهش نقاط ضعف با استفاده از فرصت‌ها)
ایجاد سیستم‌های مقاوم در برابر تحریم‌ها، همکاری کشورهای اسلامی برای مقابله با نوسانات ارزی، ایجاد مکانیسم‌های مالی شفاف و پایدار.	ST (تدافعی - استفاده از نقاط قوت برای مقابله با تهدیدها)
طراحی سیاست‌های پولی پایدار، توسعه سیستم‌های نظارتی کارآمد برای کنترل نوسانات پولی، افزایش همکاری‌های اقتصادی درون منطقه‌ای.	WT (بقا - کاهش نقاط ضعف و مقابله با تهدیدها)

منبع: یافته‌های پژوهش

در پایان این بخش، تحلیل استراتژی‌های پیشنهادی برای اجرای مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی بر اساس تحلیل SWOT آورده شده است که در آن نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مدل بررسی شده‌اند.

- استراتژی SO (تهاجمی - استفاده از نقاط قوت برای بهره‌گیری از فرصت‌ها)

در این استراتژی، تاکید بر استفاده از نقاط قوت موجود در حکمرانی اسلامی و تکثر پولی برای بهره‌برداری از فرصت‌های جدید است. یکی از این فرصت‌ها، توسعه پیمان‌های پولی میان کشورهای اسلامی است که می‌تواند منجر به

تقویت همکاری‌های اقتصادی و مالی میان کشورهای اسلامی شود. طراحی ارزشهای دیجیتال اسلامی نیز به عنوان یک فرصت جدید مطرح شده است که می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای ابزارهای مالی اسلامی و تسهیل تجارت و انتقال پول در این کشورهای باشد. همچنین افزایش استفاده از ابزارهای مالی اسلامی مانند صکوک و قرض الحسنه می‌تواند نقش موثری در ارتقای سیستم مالی کشورهای اسلامی و جذب سرمایه‌های بیشتر ایفا کند.

- استراتژی WO (رقابتی - کاهش نقاط ضعف با استفاده از فرصت‌ها)

این استراتژی به دنبال کاهش نقاط ضعف موجود در حکمرانی اسلامی و تکثر پولی با استفاده از فرصت‌های موجود است. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بانکی و دیجیتال یکی از اولویت‌هاست که می‌تواند نقاط ضعف مانند عدم دسترسی به سیستم‌های مالی پیشرفته را برطرف کند. تنظیم قوانین مشترک برای مدیریت پول‌های منطقه‌ای نیز کمک می‌کند تا کشورهای اسلامی به یک توافق هماهنگ در زمینه پولی و اقتصادی دست یابند. علاوه بر این، آموزش و فرهنگ‌سازی اقتصادی در کشورهای اسلامی به منظور افزایش آگاهی عمومی و ارتقای دانش مالی در سطح جامعه می‌تواند به کاهش نقاط ضعف کمک کند و فرصت‌های بیشتری برای کشورهای اسلامی ایجاد کند.

- استراتژی ST (تدافعی - استفاده از نقاط قوت برای مقابله با تهدیدها)

این استراتژی به منظور استفاده از نقاط قوت موجود برای مقابله با تهدیدهای احتمالی طراحی شده است. ایجاد سیستم‌های مقاوم در برابر تحریم‌ها می‌تواند یکی از اقدامات کلیدی باشد تا کشورهای اسلامی بتوانند در مواجهه با تحریم‌های اقتصادی و مالی مقاوم‌تر عمل کنند. همچنین، همکاری کشورهای اسلامی برای مقابله با نوسانات ارزی و طراحی مکانیسم‌های مالی شفاف و پایدار می‌تواند تهدیدهای خارجی مانند نوسانات بازار جهانی و بحران‌های اقتصادی را کاهش دهد و امنیت مالی کشورهای اسلامی را تضمین کند.

- استراتژی WT (بقا - کاهش نقاط ضعف و مقابله با تهدیدها)

استراتژی WT در پی کاهش نقاط ضعف و مقابله با تهدیدهاست. طراحی سیاست‌های پولی پایدار می‌تواند در مقابله با نوسانات اقتصادی و بحران‌های جهانی نقش مهمی ایفا کند. همچنین، توسعه سیستم‌های نظارتی کارآمد برای کنترل نوسانات پولی و جلوگیری از بی‌ثباتی‌های مالی در کشورهای اسلامی ضروری است. افزایش همکاری‌های اقتصادی درون منطقه‌ای نیز می‌تواند به کشورهای اسلامی کمک کند تا در برابر تهدیدهای خارجی و بحران‌های مالی جهانی مقاوم‌تر شوند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این پژوهش، مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی با استفاده از تحلیل SWOT مورد بررسی قرار گرفت. تحلیل SWOT به‌طور دقیق نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در این مدل را شناسایی کرد و بر اساس آن چهار استراتژی اصلی برای توسعه این مدل پیشنهاد شد. استراتژی‌های SO (تهاجمی)، WO (رقابتی)، ST (تدافعی) و

WT) (بقا) به‌طور جامع چالش‌ها و فرصت‌های موجود در زمینه حکمرانی اسلامی و تکثر پولی را در کشورهای اسلامی بررسی کرده و راهکارهایی برای بهبود و توسعه این مدل ارائه دادند.

به‌طور کلی، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که اقتصاد مقاومتی در مدل پیشنهادی نه صرفاً یک مجموعه سیاست، بلکه به‌عنوان چارچوب راهبردی حاکم بر تصمیم‌گیری‌های پولی و نهادی عمل می‌کند؛ به‌گونه‌ای که تلفیق حکمرانی اسلامی با نظام تکثر پولی، امکان تقویت استقلال اقتصادی، افزایش تاب‌آوری در برابر شوک‌های خارجی و ارتقای عدالت و پایداری اقتصادی را فراهم می‌آورد. تحلیل‌ها حاکی از آن است که بهره‌گیری هم‌زمان از ابزارهای پولی متنوع، از جمله پیمان‌های پولی منطقه‌ای و ارزهای دیجیتال اسلامی، در کنار استفاده از ابزارهای مالی اسلامی و تقویت زیرساخت‌های بانکی و دیجیتال، می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشورهای اسلامی در برابر تحریم‌ها و نوسانات جهانی منجر شود. در عین حال، یافته‌ها نشان می‌دهد که موفقیت این مدل مستلزم وجود چارچوب‌های نهادی شفاف، هماهنگی سیاست‌ها و نظارت مؤثر بر تحولات پولی است. هرچند محدودیت‌هایی نظیر دامنه جغرافیایی داده‌ها و عدم پوشش کامل همه شوک‌های بین‌المللی وجود دارد، اما ماهیت انعطاف‌پذیر و چندبعدی مدل پیشنهادی، امکان انطباق آن با شرایط متفاوت اقتصادی را فراهم ساخته و آن را به‌عنوان ابزاری عملی و قابل بومی‌سازی برای طراحی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در کشورهای اسلامی معرفی می‌کند.

یافته‌های این پژوهش در بسیاری از موارد با نتایج مطالعات داخلی و خارجی هم‌راستا بوده و در عین حال، برخی وجوه تمایز مفهومی و کاربردی را نیز آشکار می‌سازد. هم‌راستایی نتایج این تحقیق با پژوهش علی‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) و طاهری (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که تأکید بر مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی نظیر عدالت، شفافیت و پاسخگویی، نقش معناداری در کاهش نابرابری‌های اقتصادی و افزایش ثبات کلان دارد؛ امری که در مدل پیشنهادی حاضر نیز به‌عنوان یکی از ارکان تقویت اقتصاد مقاومتی شناسایی شده است. همچنین، تأیید نقش تکثر پولی در افزایش تاب‌آوری اقتصادی در این پژوهش، با نتایج فرهادی و همکاران (۱۳۹۷) و حسین‌پور (۱۳۹۸) همخوانی دارد؛ با این تفاوت که مطالعه حاضر، تکثر پولی را نه صرفاً به‌عنوان یک ابزار فنی پولی، بلکه در قالب یک راهبرد نهادی منطبق با حکمرانی اسلامی و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی تبیین می‌کند.

در مقایسه با مطالعات بین‌المللی، یافته‌های این پژوهش با نتایج بوردو و چادهوری (۲۰۲۱)، آبستفیلد و راگوف (۲۰۲۰) و بوردو و همکاران (۲۰۲۰، ۲۰۲۳) که بر نقش سیستم‌های پولی چندگانه در کاهش وابستگی به پول غالب و افزایش ثبات اقتصادی تأکید دارند، هم‌راستاست. با این حال، تمایز اصلی پژوهش حاضر در آن است که این نتایج را در چارچوب یک مدل بومی‌شده مبتنی بر حکمرانی اسلامی و با تأکید بر ابزارهای مالی اسلامی و ارزهای دیجیتال اسلامی تفسیر می‌کند؛ در حالی که اغلب مطالعات خارجی، رویکردی نهادی یا تکنیکی و فاقد ملاحظات ارزشی-شرعی دارند. افزون بر این، هم‌خوانی یافته‌های مربوط به نقش ارزهای دیجیتال با نتایج کاتالینی و گانس (۲۰۱۶) و نارایانان و همکاران (۲۰۱۶) نشان

می‌دهد که استفاده از فناوری‌های مالی نوین می‌تواند در کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی مؤثر باشد؛ با این تفاوت که پژوهش حاضر، بر ضرورت طراحی و اجرای این ابزارها در چارچوب شریعت اسلامی و نظارت حاکمیتی تأکید می‌ورزد. بدین ترتیب، نتایج این تحقیق ضمن تأیید یافته‌های پیشین، با ارائه یک مدل ترکیبی حکمرانی اسلامی و تکثر پولی، شکاف موجود میان ادبیات نظری و سیاست‌گذاری عملی اقتصاد مقاومتی در کشورهای اسلامی را تا حدی پر می‌کند.

در نهایت، برای سیاست‌گذاران اقتصادی توصیه می‌شود که کشورها به توسعه سازوکارهای همکاری منطقه‌ای، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مالی و دیجیتال، طراحی ارزشهای دیجیتال اسلامی و ارتقای ظرفیت‌های نظارتی خود توجه ویژه داشته باشند تا بتوانند اقتصاد مقاومتی پایدار، شفاف و عدالت‌محور ایجاد کنند. پژوهش‌های آینده نیز باید به ارزیابی دقیق‌تر کارایی عملی مدل در شرایط واقعی اقتصادی و بین‌المللی و تحلیل تطبیقی آن میان کشورهای مختلف اسلامی پردازند تا نقش این مدل‌ها در بهبود وضعیت اقتصادی و مالی جهان اسلام روشن‌تر شود.

منابع

قرآن کریم.

۱. ایزدی، شهاب و نیک‌فرجام، رضا (۱۴۰۱). حکمرانی اسلامی و تأثیر آن بر اقتصاد ایران در مواجهه با تحریم‌های بین‌المللی. *مجله سیاست اقتصادی*، دوره ۱۸، شماره ۳، صص ۸۰-۹۵.
۲. حسینی، حسین (۱۳۹۹). *عدالت اقتصادی در حکمرانی اسلامی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳. حسینی، رضا و محمودی، محمد (۱۴۰۲). مدل‌های حکمرانی اسلامی در حوزه پولی و تأثیر آن بر اقتصاد. *مجله مالی و بانکداری اسلامی*، دوره ۹، شماره ۱، صص ۲۳-۴۱.
۴. حسین‌پور، جواد (۱۳۹۸). بررسی تأثیر تکثر پولی در کشورهای در حال توسعه. *نشریه مطالعات اقتصادی*، دوره ۲۲، شماره ۴، صص ۹۹-۱۱۸.
۵. رحیمی، علی (۱۴۰۳). حکمرانی اسلامی و استفاده از سیستم‌های پولی چندگانه: بررسی تأثیرات بر تاب‌آوری اقتصادی. *مجله اقتصاد اسلامی*، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۱۱۲-۱۳۰.
۶. سیادت، غلامرضا و همکاران (۱۳۹۵). شفافیت و حکمرانی خوب در اقتصاد ایران. *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*، دوره ۸، شماره ۱، صص ۵۵-۷۸.
۷. سلطانی، فرید و خلیلی، حسین (۱۴۰۰). بررسی تأثیر پول‌های مکمل و دیجیتال بر تاب‌آوری اقتصادی کشورهای در حال توسعه. *نشریه مطالعات اقتصادی*، دوره ۳۰، شماره ۱، صص ۷۷-۹۲.
۸. طاهری، محمد (۱۳۹۳). حکمرانی اسلامی و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی در کشورهای اسلامی. *مجله توسعه اقتصادی*، دوره ۲۱، شماره ۳، صص ۵۶-۷۵.
۹. علی‌زاده، مهدی (۱۳۹۵). حکمرانی اسلامی و تأثیر آن بر ثبات اقتصادی کشورهای اسلامی. *مجله اقتصاد اسلامی*، دوره ۱۲، شماره ۴، صص ۸۵-۱۰۶.
۱۰. غنی‌زاد، موسی (۱۳۹۸). *اقتصاد و آزادی: درباره مبانی فلسفی و نظری اقتصاد آزاد*. تهران: نشر نی.
۱۱. مرادی، سارا (۱۴۰۰). ارزش‌های دیجیتال و نقش آن‌ها در مقاوم‌سازی اقتصاد. *نشریه بانکداری و مالی*، دوره ۲۷، شماره ۱، صص ۱۱۲-۱۳۳.
۱۲. مطهری، مرتضی (۱۳۹۰). *عدل الهی*. تهران: انتشارات صدرا، صص ۱۵۰.
۱۳. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰). بیانات در دیدار دانشجویان، ۱۹ مرداد ۱۳۹۰. دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری، دریافت‌شده از <https://farsi.khamenei.ir>
۱۴. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹). بیانات در دیدار کارآفرینان، شهریور ۱۳۸۹. دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری، دریافت‌شده از <https://rasekhoon.net>
۱۵. خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲). بیانات در دیدار کارگران، ۹ اردیبهشت ۱۴۰۲. دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری، دریافت‌شده از <https://farsi.khamenei.ir>

۱. Aizenman, J., & Jinjarak, Y. (2021). The Role of Multi-Currency Systems in Reducing Financial Risk. **Journal of International Economics**, 131, 105-123.
۲. Bordo, M. D., & Choudhri, E. U. (2021). The Gold Standard and the Global Financial Crisis. **Journal of International Money and Finance**, 104, 102157.
۳. Bordo, M. D., et al. (2023). Multi-Currency Systems and Strengthening Economic Resilience. **Journal of Global Economics**, 35(4), 245-263.
۴. Bordo, M. D. (2021). Monetary Systems and Economic Resilience: A Global and Regional Perspective. **International Economic Journal**, 25(6), 98-115.
۵. Bordo, M. D., et al. (2020). Currency Boards and Economic Stability: An Overview. **Economic History Review**, 73(2), 456-475.
۶. Bordo, M. D., & Kydland, F. E. (1995). The Gold Standard as a Rule: An Essay in Exploration. **Explorations in Economic History**, 32(4), 423-464.
۷. Catalini, S. (2022). Digital Currencies and Monetary Systems in Islamic Countries: A Fiqh and Economic Review. **Journal of Fiqh and Economics**, 19(2), 112-131.
۸. Catalini, C., & Gans, J. S. (2016). **Some Simple Economics of the Blockchain**. MIT Sloan Research Paper, 5191-16.
۹. Chapra, M. U. (2016). **Islamic Economics: A Survey of the Literature**. Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.
۱۰. Catalini, C., & Gans, J. S. (2016). **Some Simple Economics of the Blockchain**. MIT Sloan Research Paper, 5191-16.
۱۱. De Grauwe, P. (2018). **The Economics of Monetary Union**. Oxford University Press.
۱۲. Fischer, S. (2001). Exchange Rate Regimes: Is the Bipolar View Correct?. **International Monetary Fund**, 48(2), 243-268.
۱۳. Ghosh, A. R., Gulde, A. M., & Wolf, H. C. (2020). Currency Boards: The Ultimate Fix?. **International Monetary Fund**, 45(1), 1-29.
۱۴. Hayek, F. A. (1976). **Denationalisation of Money: The Argument Refined**. Institute of Economic Affairs.
۱۵. IMF (2023). **United Arab Emirates: Sustainability in Energy and Economy**. Washington, DC: International Monetary Fund.
۱۶. Iqbal, M., & Mirakhor, A. (2017). **An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice** (2nd ed.). Wiley.
۱۷. Mollah, M. (2020). Governance in Islam: Principles and Challenges. **Journal of Islamic Economics**, 35(1), 41-59.
۱۸. Mankiw, N. G. (2021). **Principles of Economics**. 9th Edition. Cengage Learning.
۱۹. Mishkin, F. S. (2019). **The Economics of Money, Banking, and Financial Markets**. Pearson Education.
۲۰. Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Shamir, A. (2016). **Bitcoin and Cryptocurrency Technologies**. Princeton University Press.
۲۱. Nasr, S. H. (2006). **Islamic Life and Thought**. State University of New York Press.
۲۲. Obstfeld, M., & Rogoff, K. (2020). Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes. **International Journal of Economics and Finance**, 12(3), 33-47.
۲۳. Rogoff, K. (2022). The Case for Central Bank Digital Currencies. **Brookings Papers on Economic Activity**, 2022(1), 1-40.